

Tikász Ábel: A tanúság homiletikája kontextusa és elméleti alapjai

Igehirdetői attitűdöt, egzisztenciális eljárást és a hallgatóhoz való viszonyt egyaránt meghatározza a prédikátor öndefiníciója.[1] Kardinális kérdés, hogy az igehirdető magát prófétaként, hírnökként, pásztoroként, evangelizátorként vagy tanítóként definiálja. Jelen tanulmány egy régi-új meghatározást, a tanú paradigmát vizsgálja és kínálja az igehirdető öndefiníciójaként. Egyrészt körüljárva a tanúság fogalmát a különböző teológiai és történelmi megközelítések tükrében, másrészt megvizsgálva az ezen hagyományok nyomán születő kortárs homiletikai irányzat, a tanúság homiletikájának főbb téziseit, harmadrészt a Magyarországi Református Egyház gyülekezeti kontextusában vizsgálja a tanúság homiletikáját.

1. Kontextus vizsgálat

Bibliai kontextus

A tanú alapvetően egy jogi terminus, olyan személy, aki „valamilyen történést, eseményt vagy annak egyes mozzanatait látta, hallotta”[2] és „múltbeli tényekről számol be a bíróság előtt.”[3] Az Ószövetségben szövetségkötések alkalmával és a törvényadáskor találkozunk a tanú (d[e] kifejezéssel.[4] Az Újszövetségben is feltűnnek a tanú (*martyrs*) jogi vonatkozásai, Jézus (Mt 26,60.65) vagy István (ApCsel 6,13) szanhedrinbeli tárgyalásakor. A Szentírásban a jogi kontextuson[5] túl megjelenik a tanú kifejezés. Egyrészt elbeszélésekben, ahol a narrátor tanúkra való hivatkozással erősíti beszámolója hitelét (ApCsel 13,31). Másrészt olyan költői szövegekben, ahol a tanúság teológiai jelentéssel bír (Ézs 44,9).

Deutero-Ézsaiás igehirdetésében találkozunk először az Ószövetségben nem jogi, hanem költői szövegben[6] a tanúság tematikával (Ézs 43,9-12). A szakasz beszédhelyzete egy bírósági tárgyalás, melyben JHVH Izrael népét hívja tanúul.[7] Babilonban „JHVH népére van utalva,”[8] hiszen Izrael az egyetlen olyan etnikum, amely látta JHVH cselekedeteit. Deutero-Ézsaiás a tanúság fogalmában egyszerre idézi fel az exodus tematikát, igazolja a monoteista vallásgyakorlat jogosságát, valamint új üdveseményt[9] is hirdet. A tanúk feladata Izrael eddigi történetének elbeszélése és értelmezése, valamint elindulás a jövő felé.

A „babiloni ismeretlen”[10] igehirdetése mellett János evangéliumában és az Apostolok Cselekedetében kap különös hangsúlyt a tanúság. Míg utóbbiban az elhangzó prédikációk

visszatérő motívuma az apostolok feltámadást hirdető tanúsága (ApCsel 1,22; 2,32; 3,15; 5,32; 10,39), a negyedik evangélium már műfaját tekintve is tanúvallomásnak[11] tekinthető, ahol makro és mikro szinten egyaránt elsőbbséghez jut a tanúság tematika. A jánosi tanúság részletes kifejtésére Az *igehirdető tanúsága* részben tesz kísérletet a tanulmány.

Teológiai kontextus

Az ézsaiási, lukácsi és jánosi tanúságértelmezések nyomán a 20. századi igeteológiában és az új hermeneutikában is felbukkant a tanúság paradigma. Az igeteológiában Karl Barth (1886–1968) a Szentírást tanúként definiálva[12] mutatott alternatívát a Biblia vallástörténeti dokumentumként való liberális teológiai megközelítéssel szemben. Ugyancsak a barth-i igeteológia nyomán, Dietrich Bonhoeffer (1906–1945) *Finkenwaldi homiletikájában*[13] a Szentháromság, az apostolok és az igehirdető tanúságáról gondolkodik. Homiletikája csak később, hallgatói jegyzetek révén lett ismertté, s tragikus sorsában már ott rejlett a második világháború nyomán formálódó újfajta tanúságértelmezés. A Holokauszt által felvetett tanúság, Jean Nabert (1881–1960) francia reflexiós filozófus munkássága, a narratív és posztmodern fordulat egyaránt előkészítették, hogy az új hermeneutika tanúság értelmezésének esszenciája Paul Ricoeur (1913–2005)[14] francia filozófus *A tanúság hermeneutikája* című esszéjében, 1980-ban megjelenhessen. Ő volt az, aki összegezte e paradigma filozófiai és hermeneutikai vonatkozásait.

Hermeneutikai kontextus

Paul Ricoeur esszéjének alapvetése, hogy a hermeneutika és a filozófia számára csak akkor értelmes és lehetséges a tanúságról való gondolkodás, ha felvállalja és értelmes kérdésnek tartja az abszolútról való gondolkodást.[15] A tanúságot Ricoeur az abszolút megtapasztalásáról való tanúságtételben látja egyedül lehetségesnek, amikor a szubjektum megtapasztalja a kinyilatkoztatást. Az autonóm szubjektum és az abszolút kinyilatkoztatás egymásnak feszülő két világrendjét Ricoeur a tanúság hermeneutikájában oldja fel. Célja, hogy megbontsa a tudatiság bátyját, és Jean Nabert *Istenvágy* című kötetére hivatkozva meghirdesse a tanúság kategóriáját, mely az „öntudatiság abszolút igényéről való lemondást”[16] jelenti. A reflektív filozófia ezen a ponton lemond a tudatiság azon igényéről, hogy önmagát tételezze, és a „reflexió igyekszik újra csatlakozni ahhoz az eredendő igenléshez, mely sokkal inkább meghatároz engem, mint én azt.”[17] A reflexió lemond a szuverén tudatiság illúziójáról, bensőségesítve a tanúság dialektikáját, felismerve a történelmi esetlegességben az abszolút nyomát.

Az így megtapasztalt abszolútról azonban nem rendelkezhetünk abszolút tudással, hiszen egyrészt a megnyilatkozó abszolútot nem lehet egy zárt rendszerben rögzíteni, másrészt a tudat nem képes az abszolútról minden jelet összegyűjteni.[18] Csak az, aki látott és hallott, és erről tanúságot tesz, az lehet tanúvá, és ezzel ő maga lesz meggyőződésének legjobb bizonyítéka.[19] A tanúság így a látottakat az elmondott dolgok szintjére viszi. Kettős kapcsolat áll itt fenn. Valaki tanúskodik, valaki pedig hallgatja, ez utóbbi az előbbi szavai alapján hisz, s a tanúságtétel alapján hozza meg ítéletét.

A tanúság egyrészt értelmezni valót ad, mivel a tanúságot mindig átszövi az abszolút megtapasztalásának eseménye, és a tanú általi értelmezése.[20] Másrészt a tanúság értelmezésre, döntésre is kényszerít az igaz és hamis tanúság között, így egyfajta kritikai tevékenységet is életre hív. Két mozgásból, két exegézisből áll: egyrészt a tudatiságra hivatkozó igényről való lemondásról, másrészt az abszolút felől érkező jelek elfogadásából. Így lesz a tanúság hermeneutikája az én és a külső jelek szintetikus exegézise.[21]

Paul Ricoeur munkásságát a szöveghez való odafordulással lehetne összegezni,[22] szerinte „a hermeneutika feladata nem az, hogy a szerzőnek a szöveg mögött rejlő feltehető szándékával foglalkozzon, hanem a világban lét minőségével, mely mintegy a szöveg előtt bomlik ki, mint a szöveg utalása.”[23] Ricoeur a szöveg kritikai olvasata helyett a posztkritikai olvasatot ajánlva szorgalmazza, hogy a hermeneutika azzal foglalkozzon, hogy miről tanúskodik a szöveg, s a szöveg értelmezése egyben legyen az olvasó önértelmezése is.[24] Hiszen míg a példa illusztrál, a szimbólum csak leír vagy eshetőségként kínál, addig a tanúság mindig a valósággal szembesít eszmét, személyt és létmódot.[25] Ricoeur 1980-ban megjelent esszéjében elemzi a tanúság filozófiai, hermeneutikai vonatkozásait, számtalan bibliai textust értelmezve alkotja meg a tanúság hermeneutikáját. Paradigmáját így összegezhethetnénk: az abszolút láthatóvá, a látható a tanúság által hallhatóvá lesz, s így „a külső jelek tanúságtételét a lélek belső bizonyágtétele váltja fel.”[26]

Homiletika-történeti kontextus

Az 1970-es évektől kezdve egyfajta homiletikai forradalom bontakozott ki az Amerikai Egyesült Államokban. A David Randolph (1934-) által 1969-ben publikált *The Renewal of Preaching*[27] és a Fred Craddock (1928–2015) által 1971-ben jegyzett *As One Without Authority*[28] egyaránt az induktív prédikálást tűzte zászlajára. Az őket követő kortárs homiléták (Eugene Lowry, David Buttrick, Lucy Atkinson Rose, Charles Rice, Henry Mitchell) mind szakítottak az igehirdetés tradicionális és kérügmatis felfogásával, és az igehirdetést eseményként szemlélték.[29] Craddock a Gerhard Ebeling (1912–2001) és az Ernst Fuchs

(1903–1983) nevéhez köthető új hermeneutika talaján állt, s a beszédaktus elméletet átvéve szorgalmazta a Biblia újfajta meghallását. Célja az volt, hogy a prédikáció ne régi szövegek körülírását, hanem a hallgató életében való újraértelmezését vegye célba. Így a textusban található képek és történetek nem csupán illusztratív, hanem tartalomközlő jelleget is kapnak.[30] A kibontakozó „new homiletics” mozgalom a homiletikai párbeszéd fókuszába helyezte mind az igehirdetés formai lehetőségeit, mind a befogadó világát. Ezzel párhuzamosan az induktív megközelítés az igehirdető és az igehirdetés autoritását leépítette. Az igehirdető ezentúl nem abszolút igazságok prédikálására, hanem érzésekben, narratív formákban, illusztratív történetekben való átadásra törekedett.

Ebben a homiletikai miliőben jelent meg Thomas G. Long (1946–) *The witness of preaching* című műve 1989-ben, mely számtalan szeminárium elsőszámú tankönyvévé vált. Annak ellenére, hogy a szerzőt a Baylor Egyetem 1996-ban és 2018-ban[31] is az angolszász világ tizenkét leghatékonyabb prédikátora közé választotta, és ebben a képzeletbeli homiletikai panteonban az új homiletika legnagyobb alakjaival együtt szerepel, Koppándi Botond felteszi a kérdést, hogy része-e egyáltalán Thomas Long a „new homiletics” mozgalomnak. Szerinte Long sokkal inkább kritikával illeti és összegzi a mozgalmat, s írásai túlmutatnak annak keretein.[32] A magyar olvasóközönség 2019-ben találkozhatott először Long monográfiájával, amikor a 2016-ban jegyzett harmadik kiadás magyar nyelven is megjelent *A prédikálás tanúbizonysága* címmel.

Anna Carter Florence 2007-ben publikált *Preaching as Testimony* című műve szintén a tanúság felől közelíti meg az igehirdetést. Florence a tanúság gyökereit a 16–18. századi amerikai női igehirdetői hagyományban látja, amikor ordinációval és teológiai képezéssel nem rendelkező női igehirdetők (Anne Marbury Hutchinson, Sarah Osborn, Jarena Lee) *testimony*-ként, bizonyágtételként, tanúságtételként definiálták szolgálatukat. Florence egyszerre fejti ki a tanúság paradigma homiletikai vonatkozásait, valamint a női igehirdetők történettudatának erősítésére is vállalkozik.

Karl Barth, Dietrich Bonhoeffer és Paul Ricoeur írásai egyaránt inspirálói voltak Long és Florence homiletikai látásának, akik néhol a barth-i, máshol a ricoeur-i tanúértelmezést tekintik mérvadónak. A két homiléta által használt tanúság paradigma szükségessé teszi egy új meghatározás, a *tanúság homiletikája* fogalom bevezetését. A tanulmány további része Long és Florence közös homiletikai látását illeti ezzel a kifejezéssel, s a két homiléta gondolatainak elemző vizsgálatára vállalkozik.

2. Elvi elemzés

Az igehirdető tanúsága

A tanúság homiletikája Jézus Krisztust, mint Isten tanúját szemléli. Paul Ricoeur szerint János evangélista a tanúság hírnöke, s a negyedik evangéliumnak a tanúság ad keretes szerkezetet, hiszen ahogyan a láthatatlan Istenről csak az Atya kebelén lévő Jézus tud csak tanúskodni (Jn 1,18), Jézusról pedig csak az tud tanúskodni, aki „az utolsó vacsorán az ő keblére hajtotta le fejét (Jn 21,20), azaz meghitt szeretetkapcsolatban volt vele.”[33] Ricoeur a Jelenések könyve prologusára hivatkozva írja, hogy Krisztus a hű tanú, akinek tanúbizonysága egyet jelent az Atya kijelentésével és megismerésével.[34] A Deuteronomiumban található kettős tanúság elvét (5Móz 19,15) Jézus hatályon kívül helyezi János evangéliumában azzal, hogy egyedül Isten tesz bizonyosságot róla. Ricoeur szerint így „a tanú bizonyágtétele nem más, mint a *Szent Lélek bizonyágtétele* a tanúban.”[35] A tanúság bensőségessé válásából adódhatna a lehetőség, hogy a hitvalló jelleg miatt a szemtanúság jelentősége értelmét veszti. Azonban János evangéliuma nem sodródik el a misztikus-gnosztikus tanúságig. Hiszen az Atya-Fiú bensőséges kapcsolat Krisztus cselekedeteiben (Jn 8,13–18) *külsődlegessé válik*, sőt a szerző a maga munkájáról beszél az elbeszélő tanúság formájában, úgy, mint aki „látott” (Jn 19,35). Így Ricoeur szerint a tanúságtétel kettős értelemmel bír, „egyrészt benső tanúságtétel, a meggyőződés pecsétje, és másrészt a cselekedetek tanúvallomása is, vagyis Krisztus szenvedésének mintájára, a szenvedés tanúságtétele.” [36]

Long és Florence számára Jézus Krisztus tanúságából az igehirdető tanúsága következik. A prédikátor Jézushoz hasonlóan tanú, tehát nem csupán egy isteni üzenet közvetítője vagy átadója, hanem egész identitását tanú volta határozza meg. A prédikátor Jézushoz hasonlóan megtapasztalhatja a Szentlélek belső tanúságtételét és a tanúság külső jegyeit. A tanú paradigmával Long célja az volt, hogy a prédikáció isteni kijelentés és emberi beszéd természetét integráns módon szemlélje. Egész homiletikája óvatos egyensúlyozás, hogy se az igeteológia, se az új homiletika túlzásába ne essen.

Ricoeur paradigmája Jézus Krisztus isteni és emberi természetét együttesen kezeli, és tanúként nevezi meg. Mindezt a kalcedoni zsinat (Kr.u. 451) döntésének tükrében teszi, amely Jézus Krisztus teljesen isteni és teljesen emberi természetét mondta ki, elválasztás és keveredés nélkül.[37] Krisztus kettős természetét és a prédikáció kettős természetét párhuzamba állítva Kodácsy Tamás mutatott rá arra, hogy az igeteológia miként

hangsúlyozta a prédikáció isteni kijelentés, az új homiletika pedig az emberi beszéd voltát.[38] Mindkét irányt ismerve és korrigálva vállalja fel Long a tanú paradigmát. Jézus tanú, az igehirdető tanú, a prédikáció tanúságtétel. Sem Jézus Krisztus isteni és emberi természete, sem a prédikáció isteni kijelentés, sem emberi beszéd volta nem kerülhet előtérbe a másik kárára.

A prédikáció tanúsága

Thomas Long szerint „prédikálni azt jelenti, hogy emberi szavainkkal csatlakozunk azokhoz a szavakhoz, amelyeket Isten Krisztusban a Szentlélek ereje által közölt már az egyházzal és a világgal.”[39] Ez szinte teljesen azonos a Barth által visszhangzott elvvel, mely alapján a prédikáció nem új kijelentés, „hiszen Isten bemutatkozása és megismerhetősége a krisztuseseményben teljesen valósággá vált, hanem annál inkább erről a krisztológiáról való tanúságtétel.”[40] Azzal, hogy az igehirdetés egyfajta csatlakozás az egykor elhangzott szavakhoz, Long is vallja, a *'Predicatio verbi Dei est Verbum Dei'* tételt, és ezért is idézi Jézus szavait: „*Aki titeket hallgat, engem hallgat.*” (Lk 10,16)

Azonban a tanúság paradigma abban gyökeresen eltér a barth-i modelltől, hogy a tanúság homiletikája nem egyszerűen a kérügmegismérlését hirdeti. Long a prédikátor személyes megtapasztalását is beemeli a prédikációba, a kérügmegismérlés ezen az igehirdetői tapasztalaton keresztül szólal meg. Tehát míg Barth kiirtana mindent, ami emberi és személyes, azaz ami szerinte nem az Ige, addig Longnál a prédikátornak az Istennel való találkozásáról kell tanúskodnia.[41] Long álláspontjából visszatükröződik az észak-amerikai homiletikai hagyomány, különösen *Philips Brooks* (1835–1893) munkássága. Brooks homiletikája az igazság és a személyiség kettősére épült, számára „a prédikáció az igazság bemutatása a személyiségen keresztül.”[42] Az igehirdető személyisége, tapasztalatai mind-mind eszköz az igazság világos kommunikálása érdekében.

Long is ennek az amerikai hagyománynak az örököse. Az igehirdető tanúja a megnyilatkozó isteninek, melyet saját tapasztalatain és személyiségén keresztül jelenít meg a prédikációban. Tehát a prédikáció nem az igazság rideg proklamálása, hanem személyes tanúságtétel az isteni abszolútummal való találkozásról. A találkozásról tanúskodó igehirdető szolgálata nyomán megismérlődik a prédikációban ez a találkozás.

Long szerint ez a találkozás ezért jöhet létre, mert „Isten úgy döntött, hogy találkozik velünk a prédikálás eseményében.”[43] Ebből az idézetből két dolog következik. Egyrészt a barth-i igehirdetés Immanuel-tartalma Long számára nem csupán egy hirdetendő igazság, hanem

homiletikai felfogásának lényege. A prédikációban Krisztus valóságosan jelen van, a prédikáció Krisztussal való találkozás.

Másrészt az igehirdetés egy esemény, a Krisztussal való találkozás eseménye. Long esemény (event) felfogása az igehirdetésről a beszédaktus elméleten alapszik, s így a „*new homiletics*” mozgalom egyik alapmotívumát viszi tovább, amikor azt írja, hogy „a prédikáció egy beszéd elmondásának és meghallgatásának eseménye, amit az igehirdető Krisztus nevében tesz.”[44]

Összességében Long a tanúság paradigmában egyesíti a barth-i Immánuel és az új homiletika esemény felfogását. Így ebben a kettősségben jelenik meg Long alapvetése a prédikálásról: „Isten úgy döntött, hogy találkozik velünk a prédikálás eseményében.”[45] Ez a találkozás úgy jöhet létre, ha az igehirdető egyfajta bábaként az Ige világra segítőtje lesz[46] úgy, hogy személyes megtapasztalásain keresztül tanúskodik Isten megváltó tervéről, Jézus Krisztusról, a testté lett Igéről.

A Szentírás tanúsága

Karl Barth számára a Szentírás nem önmagában a kijelentés, hanem tanúságtétel egy már megtörtént eseményről, a Biblia „tanúskodik Isten korábbi kinyilatkoztatásáról.”[47] A Szentírás így túlmutat önmagán, arra az eseményre, amit a próféták és az apostolok láttak vagy hallottak. A Szentírás tanú, tehát „egyaránt bírója és keze az igazságnak, s az inspiráció eseménye révén elbeszélője és leírója Isten Igéjének.”[48]

Barth a kijelentésen belül megkülönböztet két pontot: „Izrael és Krisztus a fókuszpontjai a kijelentésnek, egy nép és a Megváltó.”[49] Így áll elő az ó- és újszövetségi tanúságtétel, „a próféták és az apostolok közvetítik számunkra a kinyilatkoztatást,”[50] ők beszélnek el, hogy a Szentháromság Isten mit cselekedett Izrael életében és Krisztusban. Az egyház az apostolok és a próféták tanúságán keresztül jut a kijelentéshez. Barth egyenesen pneumatikus *apostolica successor*ról beszél, mely révén az egyház igehirdetése a próféták és az apostolok tanúságtételén épül fel. Az ő tanúságuk az egyház igehirdetésének mértéke, és azért lett kánonná, mert tartalma a Jézus Krisztusról szóló tanúságtétel.[51] A következőkben a próféták és az apostolok tanúságát vizsgálom meg.

A próféták tanúsága

Brueggemann kifejti, hogy az ószövetségi teológia tárgya Isten, de mivel képtelenség teljes, koherens és abszolút képet festeni, a tárgy csak az Istenről való beszéd lehet csupán. Izrael beszél erről az Istenről, és Isten is szól a néphez. E kettőről tesz tanúságot Izrael az Ószövetségben, így az ószövetségi teológia tárgya Izrael Istenről szóló beszéde.[55] Brueggemann a historicitás és az ontológia kérdését már munkája kezdetén kizárja. Számára nem az a kérdés, hogy mi történt, vagy, hogy mi a valóság. Csak a tanúságtételt vizsgálja, hiszen bizonyítékok híján mást nem is vizsgálhat.[56] Brueggemann megközelítésében Izrael egy bírósági tanúhoz hasonlóan, elbeszéli a történeteket, mely az emlékezés, a rekonstrukció, a képzelet és a vágy keveréke.[57] A bíróság, s a párhuzam nyomán az Ószövetség mindenkori olvasói nem tudnak máshogyan az eseményhez hozzáférni, kizárólag a tanúk meghallgatása révén. Amit a tanú kimond, az lesz a valóság, ő alakítja a valóságot. Ha pedig a tanút az egyházi közösség elfogadja igaz és hű tanúként, a mondottak 'valóságként' élnek tovább.[58] Izrael tanúskodik JHVH-ról, s az egyházi közösség nem tehet mást, a mondottakat valóságként fogadja el.

Brueggemann művét Izrael tanúságának sokszínű volta strukturálja. A nép alapvető, ellen-, kéretlen és megtestesült tanúságtétele hangzik. Izrael nem egy unalmas, egyszólamú per részese, hanem plurális hangok kapnak szót. Ráadásul „soha nem képződik egy 'végső' tanúságtétel Izraelben,”[59] s így a JHVH-ról való felfogások is folyamatos párbeszédben vannak egymással. Ennek a gazdagságnak nem csak tartalmi, hanem formai színezete is van. Brueggemann szerint egyszerre kell vizsgálnunk ennek a tanúságtételnek a tartalmát és a formáját, tehát teológiai és retorikai következtetéseket egyaránt levonhatunk. A fő kérdés az, hogy mit fejez ki Izrael JHVH-ról és hogyan.

Brueggemann megközelítése egyértelműen a *ricoeur*-i hermeneutika talaján áll. Nem azt keresi, hogy történetileg mi igazolható az Ószövetségben, hanem adottnak vesz egy anyagot, elmerül benne, s kutatja mind formai, mind tartalmi szempontból. Megközelítése egyértelműen posztkritikai, s a későbbiekben látjuk majd, hogy ez talál visszhangra Long és Florence felfogásában is.

Az apostolok tanúsága

Az apostolok tanúságának igeteológiai megközelítését Dietrich Bonhoeffer (1906–1945) *Finkenwaldi homiletikájában* találjuk. Ő az apostolok tanúságát a Szentháromság munkájából vezette le. Megrajzolta a tanúsági láncot, melyben az apostolok tanúk, mivel Isten első

tanúként az igazságról tanúskodik, mivel „Krisztus kezességet vállal Istenért a világ előtt, és megszenved ezért,”[60] a Szentlélek pedig tanúsítja a Jézus Krisztusról szóló bizonyágtételt. Az apostolok a krisztusi tanúságról tesznek bizonyágot, Krisztus megbízásából. Tanúságuk kizárólag azért tanúságtétel, mert Krisztus a tárgya tanúságuknak. Krisztus szenvedéséről szól tanúságuk, nem saját életükről vagy halálukról. Bonhoeffer sokkal jobban előtérbe állítja a tanú megbízott voltát, számára a látás és hallás másodlagos. Szerinte a keresztyén igehirdetőnek nem kell látnia vagy tapintania, vagy élményeket szereznie a Názáreti Jézusról. A keresztyén igehirdetés az apostolok tanúságára épülő bizonyágtétel. „Mi nem azt tanúsítjuk, amit láttunk és hallottunk, hanem amit ők láttak és hallottak.”[61] Bonhoeffer tanú-képe nem a Ricoeur-i paradigma, hanem a Barth-i igeteológia hatása alatt áll. Bonhoeffer 'tanú' és Barth 'hírnök' paradigmája közeli rokonságot mutat. Mindkét modell az igehirdetés isteni kijelentés természetét hangsúlyozza az emberi beszéddel szemben.

Paul Ricoeur tanúság értelmezésének újszövetségi vonatkozásait *Richard Bauckham* interpretálta és dolgozta fel *Jesus and the Eyewitnesses*[62] című monográfiájában. Munkájában összegezte a Jézus-esemény hagyományozását, katalógusba vette az evangéliumok szereplőit, a szemtanúk és az evangéliumok szövege közti kapcsolatot vizsgálva. Bauckham kritikával illeti a történeti Jézus-kutatást, rámutatva arra, hogy a kutatók az evangéliumok mögött rejlő Jézust keresik, nem az evangéliumok Jézusát, pedig szerinte Jézushoz csak annyiban juthatunk, amennyiben a kanonikus evangéliumok ezt lehetővé teszik.[63] Bauckham szerint „minden történetírás a tények és az interpretáció elválaszthatatlan kombinációja,”[64] ezért a különböző tudósok, különböző történeti Jézust kínálnak munkáikban.[65]

Paul Ricoeur *Az emlékezet, a történelem, a felejtés*[66] című monográfiájában a történészi munkát három szakaszra bontva (dokumentál, értelmez, reprezentál)[67] kifejti, hogy sohasem lehet a szubjektív mérlegeléstől mentes a történetírói eljárás.[68] A múlthoz való egyetlen útként az emlékezetet állítva olvasója elé, Ricoeur vallja, hogy se historikailag, se személyesen nincs más eszközünk a múlt megközelítéséhez. Az emlékezetből a történelemmé válás kulcsa a tanúság, azonban a hamis tanúságok kiszűrésének egyetlen módja a szubjektív mérlegelés, nincs objektív út.[69] A múlt minden megjelenítése értelmezés, a történeti eljárás igazságra törekvésének egyik dimenziója. A történetírásban a hasonló szituációk, érzések, benyomások alapján tudunk megérteni dolgokat, azonban vannak olyan események, amikor „az átadandó élmény egy olyan szintű embertelenség tapasztalata, hogy nincs közös mérce az átlagember tapasztalataival.”[70] Mind Ricoeur, mind Bauckham a Holokausztban látják ezt az eseményt, „amelynek valóságát alig tudnánk elképzelni, ha nem lennének a túlélők tanúvallomásai.”[71] Bauckham szerint a Holokauszt

egy határtapasztalat, emberileg nem elképzelhető, fel sem fogható. Ugyanilyen határtapasztalat a Jézus-esemény is, amikor az evangéliumok az Isten testté lételéről beszélnek. Egy olyan határtapasztalatról, amelyről csak a szemtanúk tudnak igazán és hitelesen beszélni, mert máshoz nem mérhető. Ezért Bauckham a tanúságtételt (*testimony*) kínálja az evangéliumok megközelítési módjaként. Amikor a tanúságot választjuk, elhisszük, hogy a tanú igazat mond, s elfogadjuk, hogy az evangélium szerzői különböző módon, de kapcsolatban voltak a szemtanúkkal.[72]

A posztkritika tanúsága

Florence szerint a Szentírást nem inspirációért, motivációért vagy utasításért olvassuk, hanem az Ige meghallásáért. Az igehirdetőnek a szöveg olvasásától el kell jutnia a textus meghallásáig, befogadásáig és elmondásáig. [73] Számára a szöveg megtapasztalása az igehirdetés alfája és ómegája, innen indul, és ide érkezik a prédikáció. Ha nem tapasztaljuk meg a szöveget, ha nem merülünk el és nem élünk a szövegben, nem tudunk prédikálni.[74] Florence felfogása, Long munkássága, Brueggemann ószövetségi teológiája és Bauckham megközelítése is a Ricoeur-i hermeneutika talaján áll. A *prekritikai* (szöveg=valóság) és *kritikai* (mi a valóság a szövegben?) olvasat helyett a *posztkritikai* megközelítést szorgalmazzák.[75] Tehát a szöveget és a benne rejlő valóságot nem kell egymással ütköztetnünk, hanem a szöveg valóságában kell elmerülnünk. Florence szerint be kell fejeznünk a szöveg tanulmányozását és élnünk kell benne, mélyen bekapcsolódva, elmerülni a szövegben.[76] Azonban ez nem jelentheti az objektivitás teljes kizárását. Ezért írja, hogy „a tanúságtétel nem rólunk szól, nem arról szól, hogy mi történik velünk, amikor a szöveggel találkozunk, hanem arról, hogy mit láttunk és hallottunk, amikor mélyen elmerültünk benne.”[77] Florence számára a tanúság nem egy szubjektív aktus, ugyan fontos a személyes benyomás, de ez csak a textussal való kapcsolatban értelmezhető.

Long és Florence is a felekezeti korlátok átlépését szorgalmazza. Ennek egyetlen kulcsa, ha az egyházi hermeneutika ortodox megoldásai helyett, a textussal való találkozás kerül előtérbe, és az igehirdető nem arról beszél, amit az általa képviselt teológiai hagyomány elvár, hanem bátran mer tanúságot tenni.[78] „Mert az igehirdetővé válás a textus és az élet hirdetés és megélése, nem a félelemre adott válaszként, hanem Isten szabadságának tanúságaként.”[79]

A gyülekezet tanúsága

Ravasz László írja, hogy „az igehirdetésnek századokon át megrögzött szokása volt, hogy (...) gyülekezet alatt valami elvont létezőt értett, amelynek kötelessége volt az érvek alatt meggyőzteni.”[80] A homiléták a gyülekezetre hallgatóságként tekintettek, és nem gondolkodtak sem dogmatikai, sem homiletikai jelentőségéről, sőt szociológiai vonatkozások sem kerültek a vizsgálódás fókuszába. A 20. századi homiletikában láthatjuk azt a „nagy fordulatot”[81], melynek nyomán a figyelem a hallgatóság felé fordult, dogmatikai és empirikusan úton is reflektálva a gyülekezetre.[82] Azonban sem az igeteológiában, sem az új homiletikában nem omlott le az a képzeletbeli fal, amely az ige hirdetőjét és hallgatóját egymástól elválasztotta. Lucy Rose bírálata szerint a régi homiletika „elválasztotta az igehirdetőt és a gyülekezetet,” [83] egyiket küldőként, a másikat befogadóként szemlélte. Ez az igeteológiában és az új homiletikában sincs másképp. Csak az ezredfordulóhoz közeledve születnek meg az első olyan művek, melyek az igehirdető és a gyülekezet hermetikus elválasztását feloldják.

A Lucy Rose által képviselt konverzációs homiletika lényege, hogy „az egyházi hierarchiának meg kell szűnnie, a híveknek és a lelkészeknek egyenrangú félként kell egymással megosztaniuk az Igét, úgy, mintha egy kerekasztal mellett beszélgetnének.”[84] Az igehirdetőnek így nincsenek tradicionális előjogai, se autoritása. „Rose szerint a prédikáció nem egy direkt, autokratikus beszéd, hanem elsősorban megosztás, ezért a formája is és a funkciója is jobban hasonlít a beszélgetésre, ahol a résztvevők megosztják saját gondolataikat, érzelmeiket valamivel kapcsolatban.” [85] Szerinte a szétválasztás helyett sokkal fontosabb a gyülekezet és az igehirdető együvé tartozása, amelynek alapja a közös lét.

Az ezredforduló táján feltűnő tanúság homiletikája Lucy Rose-hoz hasonlóan tekintett a gyülekezetre. Míg az igeteológia és az új homiletika is az igehirdető felől szemlélte a gyülekezetet, Rose és a tanúság homilétái már a gyülekezet felől szemlélték az igehirdetőt. A prédikátor nem egy kívülről érkező személy, aki hallgatósága elé áll, hanem közösségének szerves tagja. E szemléletváltozás alapját magában a tanú paradigma természetében találjuk. Amikor Long és Florence a tanúságról gondolkodnak, közösségben gondolkodnak. Deutero-Ézsaiás igehirdetésében JHVH a választott népet hívja tanúskodni (Ézs 43,8-13). Nem egy személyt, nem egy prófétát, hanem egész Izraelt hívja. Brueggemann ószövetségi teológiája is erre a paradigmára épül. Izrael az, aki JHVH cselekvésének tanúja, és Izrael az, aki erről szóbeli tanúbizonyságot tesz. Míg Barth a próféták tanúságát emeli ki az Ószövetség tekintetében, Brueggemann nem egyéneken gondolkodik, nem a prófétákról ír, hanem egy közösségről, Izraelről.

Long és Florence az Izraelről mondottakat újszövetségi kontextusba helyezik, amikor Jézus szavait idézik: „*Tanúim lesztek!*” (ApCsel 1,8). Jézus az Ószövetséghez hasonlóan ismét nem egyéneket szólít meg, hanem egy közösséget, az apostolok közösségét és az első gyülekezetet. Ezért lesz a tanúság homilétái számára a keresztyén gyülekezet egésze tanú. A tanúság lesz a gyülekezet identitásának alapjává. Izraelhez és az ősgyülekezethez hasonlóan a gyülekezet egésze tanú, tanúja Isten cselekvésének. Ebből adódik, hogy a tanúság paradigmában nincs teológiai különbség az ige hirdetője és hallgatója között. Mindkét fél tanú, s a gyülekezet minden egyes tagját a tanúság ténye köti össze.

Mivel nincs különbség az ige hirdetője és hallgatója között, a tanúság homilétái az igehirdetés újfajta autoritását hangsúlyozzák. Az igehirdetés autoritása nem származhat az egyházi hivatalból, sem az igehirdető karizmatikus kisugárzásából, de még a Szentírással való kapcsolatából sem.[86] Az igehirdető autoritása egyedül a tanúságból eredhet. Attól lesz tekintélyes, amit látott és hallott. Azonban a jó rend fenntartása érdekében a gyülekezet megbízza a közösség egyik tagját, hogy alkalomszerűen vagy rendszeresen lássa el az igehirdetés szolgálatát. A gyülekezet tanú és delegálja az igehirdetőt, hogy legyen képviselője a tanúságban. Long számára ebben a megbízatásban csúcsosodik ki az autoritás,[87] s ez a delegáció a teológiai tanulmányokra is vonatkozik. A prédikátor nem csak a szolgálatra kap megbízatást a közösségtől, hanem a tanulásra és felkészülésre is.[88] Florence is hangsúlyozza, hogy a prédikátor autoritása nem hivatalából, hanem a gyülekezet tanúságából ered.

A mindennapok tanúsága

Mivel az igehirdető csak megbízatását tekintve prédikátor, s identitását tekintve tanú, igehirdetői szolgálatának elsődleges célja, hogy minél több embert tanúságra hívjon. Az igehirdető feladata a gyülekezet aktivizálása a mindennapos tanúságtételre, küldetése a hallgatóság emlékeztetése tanú voltára.

Thomas Long számára ez a szempont annyira fontos, hogy egy külön könyvet szentelt a témának, kifejezetten laikusok számára. Hiszen minden gyülekezeti tag tanú marad a templom falain kívül is, mivel a tanúság nemcsak látást és hallást, hanem az erről való szóbeli tanúságtételt is jelent. Long szerint a nyilvános hitvallás erőteljes, de mégis kockázatos cselekedet.[89] Florence szerint ezáltal „igehirdetés történik a konyhákban, az utcasarkokon, a kórházi várókban.”[90] Miközben Long és Florence a gyülekezet tanú voltát hangsúlyozza, gondolataik nem maradnak elméleti síkon csupán, mivel a tanúság összefügg a bibliai szövegen keresztül megtapasztalt isteni abszolútummal. Ezért mindketten

szorgalmazzák, hogy a gyülekezet minden tagja a Szentírás olvasása és értelmezése révén legyen még inkább tanúvá.

A tanúság homilétái szerint általános tapasztalat, hogy a gyülekezetek nem ismerik a bibliai történeteket, az igehirdetéseket elárasztják a hosszú bevezetők, a rövid történet összegzések, a hosszú perceken át tartó kontextusmeghatározás. Florence szerint az elsődleges feladat a Szentírás olvasás iránti szenvedélyünk megmutatásával az olvasás iránti vágyat felkeltése.[91] A cél az, hogy a gyülekezet tagjai az ige erejét és szabadságát ne csupán a vasárnapi igehirdetésből tapasztalják meg, hanem ők maguk is tanúkká legyenek.

Összegzés

A tanúság homiletikai vonatkozásait Thomas. G. Long és Anna Carter Florence összegezte, meghirdetve, mind az igeteológia, mind a „new homiletics” mozgalom keretein túlmutató *tanúság homiletikáját*. Jézus Krisztus teológiai portréjából a tanúság következik elsődleges igehirdetői magatartásként. Long egyesíti a barth-i Immánuel és az új homiletika esemény felfogását, és ezáltal igyekszik az igeteológia és a „new homiletics” öröksége között egyensúlyt találni. Vélekedése szerint a prédikátor személyes megtapasztalásain keresztül tanúskodik a testté lett Igéről.

A prédikáció és Szentírás kapcsolatát vizsgálva kirajzolódott, hogy a tanúság homiletikája a 'Szentírás mint tanú' barth-i felfogásból kiindulva forma és tartalom kölcsönös tanúságát hirdeti az isteni abszolútum megtapasztalásáról. Az igehirdetőnek nem feladata az egyes szövegek történeti hitelének vizsgálata, sem a textus kérügmájához való eljutás. Az igehirdető hivatása, hogy a szöveg vonatkozásában legyen tanúvá. Nem olvasnia, nem értelmeznie, hanem posztkritikai módon kell meghallania a szöveget. Tehát a prédikátor nem az isteni üzenet hírnöke, nem is egyfajta szubjektív érzés vagy tapasztalat közvetítője, hanem a Szentírásból meghallott és személyesen átélt üzenet tanúja lesz.

A prédikáció és a gyülekezet kapcsolata a tanúság homiletikájában különös hangsúlyt kap. Long és Florence nem a prédikátor felől szemlélik a gyülekezetet, hanem a gyülekezet felől szemlélik a prédikátort. A gyülekezet egésze tanú, tanúja Isten cselekvésének. A prédikáció autoritása a gyülekezet tanúságából és a prédikátori feladatra való delegálásból ered. Florence inkább az előbbit, Long az utóbbit hangsúlyozza. Mivel a gyülekezet egésze tanú, a prédikáció feladata a gyülekezeti tagok tanúságra való bátorítása. Ahogy Barth felfogásában is az igehirdetés az egyház egészének tevékenysége, Long és Florence az élet minden területén megélhető tanúságot hangsúlyozza.

Tanúság a Magyarországi Református Egyházban

A tanúság homiletikája gazdag bibliai, hermeneutikai, dogmatikai és homiletika-történeti alapokból fogalmazza meg téziseit. Nem módszertant, nem messianisztikus elveket kínál, hanem az igehirdetői attitűdöt kívánja formálni. Ahogyan a bevezetőben utaltunk rá, a prédikálás folyamatának szempontjából kardinális kérdés, hogy az igehirdető önmagát miképpen definiálja. Zárásként szeretnék rámutatni arra, hogy amennyiben egy-egy lelkipásztor magáénak érzi és igehirdetői szolgálatára nézve követendőnek tartja a tanúság paradigmát, milyen pozitív változások követhetik szolgálatát.

A tanúság homiletikája nyomán a gyülekezet élete nem épülhet kizárólag a lelkész személyére. A lelkési szolgálat célja, hogy minél többen szolgálatba álljanak, és a gyülekezet keretein belül megéljék tanú voltukat. Nem lehet lelkési privilégium a bibliaórák, hittanórák, igei alkalmak megtartása. A gyülekezeti tagoknak fel kell ismerniük a szolgálat közös felelősségét.

A tanúság homiletikája felfogásban igehirdetés nem csupán a szószéken történik. Az igehirdetési szolgálat az egyház *élettevékenysége* és a keresztyén élet egésze. A tanú egész életére nézve tanú. Tanú, mert egzisztenciálisan megragadta az isteni abszolútummal való találkozást, és erről szóbeli tanúságot tesz családjában, hivatásában, közösségi forgolódásában.

A tanúság homiletikája a lelkipásztori szolgálat újfajta *autoritását* hangsúlyozza. A lelkész elsőrenden tanú, s az élet minden területén ebben a minőségében lép fel. Autoritása együttesen származik tanú voltából és a gyülekezet megbízásából. Nem tekintélyesebb közössége tagjainál, prédikátor volta nem jelent privilégiumokat. Igehirdetői szolgálata megbízatás a prédikátori szolgálatra való felkészülésre és a szolgálat ellátására.

A tanúság homiletikája erősíti a *lelkipásztorok elköteleződését* a gyülekezeti prédikálás szolgálata iránt. Ha a lelkész önmagát tanúként definiálja, elsődleges feladatának a tanúságtételt fogja tartani. Nem fogja engedni, hogy szolgálata perifériájára kerüljön a prédikációra való készülődés, az igei szolgálat.

A tanúság homiletikája újfajta minőségben hangsúlyozza a *Szentírás* fontosságát. A lelkipásztor a Szentíráson keresztül lehet tanúvá, ezért nem információért, hanem a tanúság megtapasztalásáért fordul a Bibliához. Minden textusból új hangot akar meghallani, küzd az

egyházias tradíciót szolgáló hermeneutika ellen. Nem arra figyel, hogy mit kell mondani, hanem azt akarja elmondani, ami tanúként, egzisztenciálisan áthatja.

A tanúság homiletikája felismeri a *női igehirdetés* jogosságát és szükségét. Negyven éve szentelnek fel hölgyeket a Magyar Református Egyházban, mégsem született meg ennek homiletikai reflexiója. A hazai homiletika irodalom nem tér ki a női igehirdetői szolgálat eltérő voltára. Anna Carter Florence a tanúság homilétájaként mutat rá a női igehirdetés jogosságára és történelmi beágyazottságára. *Preaching as Testimony* című műve magyar fordítása hiánypótló lehetne a református egyház női lelkészeinek homiletika oktatásában.

A tanúság homiletikája nyitott, egymás teológiai hagyományait kölcsönösen *elfogadó légkört* eredményezhet. Fundamentalista, liberális, karizmatikus és evanglikál református lelkipásztorok az eltérő teológiai látásmód ellenére közös alapot találhatnak az abszolúttal való találkozásban, az egzisztenciális megragadottságban és a szóbeli tanúságtétel eseményében. Ez a régi-új paradigma olyan közös alap lehet, mely az egyház egész közösségét egyetlen identitásban köti össze, a tanúságban.

„A görögök feltalálták a tragédiát, a rómaiak az episztolát és a reneszánsz a szonettet, a mi generációnk által feltalált irodalom pedig nem más, mint a tanúságtétel.”[92] Elie Wiesel (1928-2016)

Bibliográfia

Allen, Ronald J.: The turn to the listener: A selective review of a recent trend in preaching, in: *Encounter*, Vol. 64, No. 2, 2003/2, 167-196.

Barth, Karl: *Church Dogmatics*, Vol. 1., The Doctrine of The Word of God, § 1-7 The Word of God as the Criterion of Dogmatics, London, T&T Clark, 2009.

Barth, Karl: *Homiletics*, Louisville, Kentucky, Westminster John Knox Press, 1991.

Bauckham, Richard: *Jesus and the Eyewitnesses*, Grand Rapids, Michigan, Cambridge, UK, William B. Eerdmans Publishing Company, 2006.

Bolyki János: *„Igaz tanúvallomás” Kommentár János evangéliumához*, Budapest, Osiris Kiadó, 2001.

Bonhoeffer, Dietrich: *Finkenwaldi homiletika 1935–1939*, Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület, 2016.

Boross Géza: *Homiletika*, Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület, 2015.

Brueggemann, Walter: *Az Ószövetség teológiája, Tanúságtétel, vita, pártfogás*, Kolozsvár, Exit Kiadó, 2012.

Brueggemann, Walter: *Theology of the Old Testament – Testimony, Dispute, Advocacy*, Minneapolis, Fortress Press, 1997.

Craddock, Fred B.: *As One without Authority*, St. Louise, Chalice Press, 2001.

Douglas, J. D. (edit.): *New 20th-Century Encyclopedia of Religious Knowledge*, Grand Rapids, Michigan, Baker Book House, 1991.

Fabiny Tibor: A hermeneutika és az irodalomtudomány hatása a teológiára, *Theologiai Szemle*, 46. évf., 2003/4, 184–190.

Florence, Anna Carter: *Preaching as Testimony*, Louisville, London, Westminster John Knox Press, 2007.

Gács Anna: *A tanúság medialitása*, 2000, 30. évf., 2018/3, 52–78.

Gelléri Gábor: Az emlékezet-fenomenológiától az emlékezet-politikáig. Paul Ricoeur új könyvéről, *Korall*, 2001/ősz-tél, 253–262.

Goldingay, John – Payne, David: *A critical and exegetical commentary on Isaiah 40–55*, Vol 1, London, New York, T&T Clark, 2006.

Kengyel Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*, Budapest, Osiris Kiadó, 2014.

Király Tibor: *Büntetőeljárás jog*, Budapest, Osiris Kiadó, 2000.

Kodácsy Tamás: *A homiletikai aptum*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó, 2019.

Koppándi Botond: *Az új homiletika és az amerikai protestáns prédikálás megújítása*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2019.

Lane, Tony: *A keresztyén gondolkodás rövid története*, Budapest, Harmat-Kálvin, 2016.

Literáty Zoltán: *Homiletika és retorika*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó, 2020.

Long, Thomas G.: *A prédikálás tanúbizonysága*, Kolozsvár, Exit Kiadó, 2019.

Long, Thomas G.: *Testimony*, San Francisco, Jossey-Bass, 2004.

McClure, John S.: *Preaching Words, 144 Key Terms in Homiletics*, Louisville, London, Westminster John Knox Press, 2007.

Medgyes Tamás: A Tanúság Hermeneutikája, in: Fried István (szerk.) *Irodalomelméleti és történeti tanulmányok Szegedről I.*, Szeged, JATE BTK Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék, 1997, 73-105.

Nagy István: *Homiletika*, Budapest, 2006.

Olay Csaba - Ullmann Tamás: *Kontinentális filozófia a XX. században*, Budapest, L'Harmattan, 2011.

Rad, Gerhard von: *Az Ószövetség teológiája*, II. kötet, Budapest, Osiris Kiadó, 2007.

Randolph, David: *The Renewal of Preaching*, Philadelphia, Pennsylvania, Fortress Press, 1969.

Ravasz László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete (Homiletika)*, Pápa, 1915.

Ricoeur, Paul: A kinyilatkoztatás eszméjének hermeneutikai megalapozása, in Fabiny Tibor (szerk.) *Bibliai Hermeneutika*, Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 1995.

Ricoeur, Paul: A tanúság hermeneutikája, in Fabiny Tibor (szerk.) *Ikonológia és műértelmezés 3. A hermeneutika elmélete*, Szeged, JATEPress, 1998.

Ricoeur, Paul: *Memory, History, Forgetting*, Chicago, University of Chicago Press, 2004.

Rose, Lucy Atkinson: *Sharing the Word, Preaching in the Roundtable Church*, Louisville, Kentucky, Westminster John Knox Press, 1997.

Tóké István: *Új Hermeneutika*, Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 1999.

Whybray, Roger Normann: *Isaiah 40–66 (New century Bible commentary)*, Grand Rapids, Michigan, Wm. B. Eerdmans, 1981.

A bibliai idézetek forrása: *Biblia*, Budapest, Magyar Bibliatársulat – Kálvin Kiadó, 2017.

Kulcsszavak

homiletika, hermeneutika, tanúságtétel, posztkritika, gyülekezet

Affiliáció

Tikász Ábel

teológia-lelkész MA

Károli Gáspár Református Egyetem, Hittudományi Kar

[1] Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-2-I-KRE-1 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

[2] Király Tibor: *Büntetőeljárás jog*, Budapest, Osiris Kiadó, 2000, 242.

[3] Kengyel Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*, Budapest, Osiris Kiadó, 2014, 307.

[4] Az Ószövetségben jogi szempontból előforduló tanúságra utaló textusok: 1. Szerződéskötés: Rut 4,9–11; Jer 32,10.12; 1Móz 31,44–54; Józs 22,27; 24,27; 2. A tanúság táblái: 2Móz 32,15; 34,29; 3. A tanúság ládája: 2Móz 25,16.21; 3Móz 17,4.10; 4. Hamis tanúság: 2Móz 20,16; 23,1–3; Péld 6,19; 12,17; 5Móz 19,15–19; Péld 19,5.9; 5. Tanúk számáról: 3Móz 35,30; 5Móz 17,6–7; 19,15; „Witness” szócikk: J. D. Douglas (edit.): *New 20th-Century Encyclopedia of Religious Knowledge*, Grand Rapids, Michigan, Baker Book

House, 1991, 845–876.

[5] Medgyes Tamás: A Tanúság Hermeneutikája, in: Fried István (szerk.) *Irodalomelméleti és történeti tanulmányok Szegedről I.*, Szeged, JATE BTK Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék, 1997, 77.

[6] Roger Normann Whybray: *Isaiah 40–66 (New century Bible commentary)*, Grand Rapids, Michigan, Wm. B. Eerdmans, 1981, 85.

[7] John Goldingay – David Payne: *A critical and exegetical commentary on Isaiah 40–55*, Vol 1, London, New York, T&T Clark, 2006, 281.

[8] Gerhard von Rad: *Az Ószövetség teológiája*, II. kötet, Budapest, Osiris Kiadó, 2007, 209.

[9] Uo., 209.

[10] Ravasz László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete (Homiletika)*, Pápa, 1915, 18.

[11] Bolyki János: *Igaz tanúvallomás*, Budapest, Osiris Kiadó, 2001, 41.

[12] Karl Barth: *Church Dogmatics*, Vol. 1., The Doctrine of The Word of God, § 1–7 The Word of God as the Criterion of Dogmatics, London, T&T Clark, 2009, 115.

[13] Dietrich Bonhoeffer: *Finkenwaldi homiletika 1935–1939*, Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület, 2016.

[14] Olay Csaba – Ullmann Tamás: *Kontinentális filozófia a XX. században*, Budapest, L'Harmattan, 2011.

[15] Paul Ricoeur: A tanúság hermeneutikája, in Fabiny Tibor (szerk.) *Ikonológia és műértelmezés 3. A hermeneutika elmélete*, Szeged, JATEPress, 1998, 185.

[16] Paul Ricoeur: A kinyilatkoztatás eszméjének hermeneutikai megalapozása, in Fabiny Tibor (szerk.) *Bibliai Hermeneutika*, Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 1995, 44.

[17] Uo., 44.

[18] Ricoeur: A tanúság hermeneutikája, 207.

- [19] Ricoeur: A kinyilatkoztatás eszméjének hermeneutikai megalapozása, 47.
- [20] Ricoeur: A tanúság hermeneutikája, 202.
- [21] Ricoeur: A kinyilatkoztatás eszméjének hermeneutikai megalapozása, 46.
- [22] Tőkés István: *Új Hermeneutika*, Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 1999, 44.
- [23] Ricoeur: A kinyilatkoztatás eszméjének hermeneutikai megalapozása, 42.
- [24] Fabiny Tibor: A hermeneutika és az irodalomtudomány hatása a teológiára, *Theologiai Szemle*, 46. évf., 2003/4, 184–190.
- [25] Ricoeur: A tanúság hermeneutikája, 187.
- [26] Uo., 205.
- [27] David Randolph: *The Renewal of Preaching*, Philadelphia, Pennsylvania, Fortress Press, 1969.
- [28] Fred B. Craddock: *As One without Authority*, St. Louise, Chalice Press, 2001.
- [29] Literáty Zoltán: *Homiletika és retorika*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó, 2020, 172.
- [30] Koppándi Botond: *Az új homiletika és az amerikai protestáns prédikálás megújítása*, Budapest, Kálvin Kiadó, 2019, 40.
- [31] Thomas G. Long: *A prédikálás tanúbizonysága*, Kolozsvár, Exit Kiadó, 2019, 9.
- [32] Koppándi: *Az új homiletika*, 147.
- [33] Bolyki: *Igaz tanúvallomás*, 51.
- [34] Ricoeur: A tanúság hermeneutikája, 197.
- [35] Uo., 198.
- [36] Uo., 200.

- [37] Tony Lane: *A keresztyén gondolkodás rövid története*, Budapest, Harmat-Kálvin, 2016, 57.
- [38] Kodácsy Tamás: *A homiletikai aptum*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó, 2019, 82.
- [39] Long: *A prédikálás tanúbizonysága*, 38.
- [40] Literáty: *Homiletika és retorika*, 118.
- [41] Long: *A prédikálás tanúbizonysága*, 76.
- [42] Literáty: *Homiletika és retorika*, 106.
- [43] Long: *A prédikálás tanúbizonysága*, 38.
- [44] Long: *A prédikálás tanúbizonysága*, 37.
- [45] Uo., 38.
- [46] Uo., 33.
- [47] Barth: *Church Dogmatics*, Vol. 1., § 1-7, 108.
- [48] Uo., 112.
- [49] Karl Barth: *Homiletics*, Louisville, Kentucky, Westminster John Knox Press, 1991, 61.
- [50] Uo., 61.
- [51] Boross Géza: *Homiletika*, Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület, 2015, 24.
- [52] Anna Carter Florence a közös ebédek nagylelkű beszélgetőpartnerének nevezi Brueggemann professzort. Anna Carter Florence: *Preaching as Testimony*, Louisville, London, Westminster John Knox Press, 2007, x.
- [53] Walter Brueggemann: *Theology of the Old Testament – Testimony, Dispute, Advocacy*, Minneapolis, Fortress Press, 1997.

- [55] Walter Brueggemann: *Az Ószövetség teológiája, Tanúságtétel, vita, pártfogás*, Kolozsvár, Exit Kiadó, 2012, 157–158.
- [56] Uo., 159.
- [57] Uo., 162.
- [58] Uo., 163.
- [59] Brueggemann: *Az Ószövetség teológiája*, 398.
- [60] Bonhoeffer: *Finkenwaldi homiletika*, 15.
- [61] Uo., 16.
- [62] Richard Bauckham: *Jesus and the Eyewitnesses*, Grand Rapids, Michigan, Cambridge, UK, William B. Eerdmans Publishing Company, 2006.
- [63] Bauckham: *Jesus and the Eyewitnesses*, 2.
- [64] Uo., 3.
- [65] Uo., 3.
- [66] Paul Ricoeur: *Memory, History, Forgetting*, Chicago, University of Chicago Press, 2004, 165.
- Ricoeur műve 2000-ben jelent meg franciául.
- [67] Bauckham: *Jesus and the Eyewitnesses*, 487.
- [68] Uo., 489.
- [69] Gelléri Gábor: Az emlékezet-fenomenológiától az emlékezet-politikáig. Paul Ricoeur új könyvéről, *Korall*, 2001. ősz-tél, 253–262.
- [70] Ricoeur: *Memory*, 165.
- [71] Bauckham: *Jesus and the Eyewitnesses*, 493.

[72] Uo., 472.

[73] Florence: *Preaching as Testimony*, 133.

[74] Uo., 91.

[75] Paul Ricoeur: A kinyilatkoztatás eszméjének hermeneutikai megalapozása, 42.

[76] Florence: *Preaching as Testimony*, 135.

[77] Uo., 133.

[78] Uo., 105.

[79] Uo., 110.

[80] Ravasz: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, 279.

[81] Nagy István: *Homiletika*, Budapest, 2006, 110.

[82] Ronald Allen J.: The turn to the listener: A selective review of a recent trend in preaching, *Encounter*, Vol. 64, No. 2, 2003, 167-196.

[83] Lucy Atkinson Rose: *Sharing the Word, Preaching in the Roundtable Church*, Louisville, Kentucky, Westminster John Knox Press, 1997, 22.

[84] Koppándi: *Az új homiletika*, 191-192.

[85] Literáty: *Homiletika és retorika*, 201.

[86] John S. McClure: *Preaching Words, 144 Key Terms in Homiletics*, Louisville, London, Westminster John Knox Press, 2007, 8.

[87] Long: *A prédikálás tanúbizonysága*, 75.

[88] Uo., 76.

[89] Thomas G. Long: *Testimony*, San Francisco, Jossey-Bass, 2004, 15.

[90] Florence: *Preaching as Testimony*, 100.

[91] Uo., 124.

[92] *The Holocaust as Literary Inspiration*, 1977. Idézi: Gács Anna: *A tanúság medialitása*, 2000 *Irodalmi és Társadalmi havi lap*, 30. évf., 2018/3, 52-78.

